

تأثیر بینش توحیدی بر مدیریت نهادهای تمدنی آینده اسلام

چکیده

این مقاله به بررسی تأثیر بینش توحیدی بر مدیریت نهادهای تمدنی آینده اسلام می‌پردازد. بینش توحیدی، شالوده فکری و معنوی تمدن اسلامی است که انسان را در پرتو یگانگی خدا و هماهنگی مخلوقات هدایت می‌کند. این بینش، اصول مدیریت نهادهای علمی، اقتصادی، فرهنگی و خانوادگی را شکل می‌دهد. مراکز علمی با الهام از توحید علم را برای خدمت به انسان و کشف نشانه‌های الهی به کار می‌گیرند. نهادهای اقتصادی عدالت‌محور و مبتنی بر کرامت انسانی ایجاد می‌شوند و ثروت به جای سلطه، ابزار خدمت می‌شود. مراکز فرهنگی و هنری اخلاق‌مدار، زیبایی و معنویت را ترویج می‌کنند و عقلانیت، خلاقیت و تولید علم محور پیشرفت قرار می‌گیرد. این پژوهش که با رویکرد توصیفی-تحلیلی و استناد به منابع کتابخانه‌ای انجام شده است، سعی دارد نظام حکومتی مبتنی بر عدالت، مشورت و رضایت عمومی بر مدیریت نهادهای تمدنی آینده اسلام را معرفی نماید و خانواده به عنوان رکن اصلی جامعه، پرورش نسل مؤمن و توانمند را تضمین می‌کند. امید به آینده و چشم‌انداز روشن، جامعه را پویا و سازنده می‌سازد.

کلید واژه: بینش، تمدن، توحید، مدیریت

مقدمه

تمدن نوین اسلامی، حاصل تبلور آموزه‌های دینی و جهان‌بینی توحیدی است که زندگی فردی و اجتماعی انسان را هدایت می‌کند. در این تمدن، نهادها و مؤسسات اجتماعی صرفاً ابزار مادی نیستند، بلکه بازتابی از اصول الهی و ارزش‌های انسانی محسوب می‌شوند. بینش توحیدی، با تأکید بر یگانگی خداوند و مسئولیت انسان در برابر آفریدگار، نقش کلیدی در شکل‌دهی ساختار و مدیریت این نهادها دارد. این مقاله درصدد است تا با تحلیل مفاهیم کلیدی توحید، بینش، تمدن و مدیریت، ابعاد تأثیر بینش توحیدی را بر عملکرد علمی، اقتصادی، فرهنگی و حکومتی نهادهای تمدنی آینده اسلام تبیین کند.

هدف این مطالعه، نشان دادن این است که مدیریت مبتنی بر بینش توحیدی، علاوه بر ارتقای کارآمدی نهادها، می‌تواند زمینه‌ساز عدالت، اخلاق‌مداری و توسعه پایدار در جوامع اسلامی باشد و مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی را هموار سازد. در مورد تأثیر بینش توحیدی بر مدیریت نهادهای تمدنی آینده اسلام تاکنون کتب و مقالات بسیاری به چاپ رسیده است که در اینجا به عنوان پیشینه تحقیق به برخی از این تالیفات اشاره می‌شود: مقاله‌ی «نگرش توحیدی در تمدن نوین اسلامی از دیدگاه آیت الله جوادی آملی، کریم صفری، گروه معارف اسلامی دانشگاه علوم پزشکی تبریز، ۱۴۰۳» و مقاله «تبیین عوامل ایجاد تمدن نوین اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری، محمدباقر فرزانه و همکاران، نشریه پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۹۷» و مقاله «مبانی نظری و بنیان‌های عملی تمدن توحیدی از منظر شهید مطهری، محمد عترت دوست، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، ۱۴۰۳».

پژوهش‌های پیشین در زمینه تمدن اسلامی و مدیریت نهادها، به بررسی موضوع از دیدگاه‌های مختلف پرداخته‌اند، اما تمرکز بر تأثیر مستقیم بینش توحیدی بر مدیریت نهادهای تمدنی آینده، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. مزیت و نوآوری نوشتار حاضر در این است که با تمرکز بر تأثیر بینش توحیدی بر مدیریت نهادهای تمدنی آینده اسلام، ارتباط مستقیم بین آموزه‌های دینی و کارآمدی نهادها را نوشته شده است و با تبیین جامع مفاهیم کلیدی و تلفیق منابع دینی و علمی، چارچوبی عملی برای هدایت نهادهای علمی، اقتصادی، فرهنگی و حکومتی، چشم‌اندازی آینده‌نگری برای مدیریت نهادهای تمدنی آینده اسلام ارائه می‌دهد.

۱- مفهوم شناسی

در این قسمت برای درک بهتر موضوع مقاله، مفهوم کلمات کلیدی به صورت لغوی و اصطلاحی بیان خواهند شد

۱-۱- مفهوم بینش

لغوی:

«دیدن. قدرت دید. بینائی. بصارت، بصیرت درک اشیاء. بصیرت نگاه کردن. دیدن. بینندگی. رویت. نظر. نگاه»^۱

«بینش مترادف واژه بصیرت است که بصیر در نثر و شعر قدیم فارسی کاربرد فراوانی دارد و غالباً به صورت ترکیبی اضافی با واژه چشم به کار میرفته و در برابر بینایی حسی و ظاهری، به معنای بینایی قلبی و شهودی بوده است»^۲

اصطلاحی:

«مراد از بینش بصیرتی است که آدمی بر اثر تامل به دست می‌آورد. این بصیرت- که از گذر حواس ظاهری و کشف و شهود باطنی و عقل پدید می‌آید- انسان را برای یافتن پندار و کردار درست یاری می‌بخشد. بدین سان می‌توان گفت، بصیرت در امور، دستاورد راههایی گوناگون است که آدمی به واسطه آن به کشف حقایق نایل می‌آید و کنه و باطن امور را بازمی‌شناسد و از این گذر می‌تواند به راه هدایت درآید»^۳

استاد مظهری در مورد مفهوم و موضوع بینش معتقد است: «سه موضوع بنیادی در این معنای بینش مطرح‌اند: انسان، خالق هستی و جهان هستی. در بینش الهی، انسان خدامحور است و همه هستی را در پیوند با آفریدگار می‌بیند و بازمی‌شناسد. او جهان آفرینش را قائم به خود نمی‌انگارد و بی تدبیر و برنامه نمی‌پندارد. بر آن است که هر چیز را در جهان، حکمت و تدبیری است و انسان موجودی هدفمند و مسئول است و روزی باید برای آنچه کرده است، بازخواست شود. در برابر، بینش مادی، بنیان جهان را بر ماده می‌گذارد و جهان آفرینش را دستخوش

^۱ - دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۳، ص ۴۲۰۶

^۲ - همان

^۳ - زمخشری، تفسیرکشاف، ج ۲، ص ۵۴.

تصادف می‌پندارد. در این نوع از بینش، انسان هیچ مسئولیتی در برابر آموزه‌های دینی و فرمان‌های الهی ندارد و خویشتن را پایبند دستورهای دینی نمی‌بیند»^۱

۱-۲- مفهوم تمدن

لغوی:

«تمدن در لغت به معنای شهرنشین شدن، به اخلاق و آداب شهریان خوگرفتن و همکاری افراد یک جامعه در امور اجتماعی، دینی، سیاسی و... قلمداد شده است»^۲ این واژه از اصل عربی «مدینه» گرفته شده و به معنای «اقامت در شهر و خو گرفتن به اخلاق مردم آن به کار رفته است»^۳ «تمدن در لغت به معنای شهرنشینی است»^۴

اصطلاحی:

«وجود مجموعه ای از دانش‌ها و فنون برای کنترل طبیعت و ساماندهی زندگی اجتماعی مبتنی بر تقسیم کار و در نتیجه پدید آمدن عناصر اقتصادی، قضایی، فرهنگی، اخلاقی و مذهبی لازم است، بر این اساس گرچه جوامع روستایی دارای فرهنگ اند؛ ولی تا شهر وجود نداشته باشد نمی‌توان از تمدن سخن گفت»^۵

«تمدن، شامل مجموعه پیچیده‌ای از پدیده‌های اجتماعی قابل انتقا، حاوی جهات مذهبی، اخلاقی، زیباشناختی، فنی یا علمی و مشترک در همه اجزای یک جامعه وسیع و یا چندین جامعه مرتبط با یکدیگر است»^۶ «نوع خاصی از توسعه مادی و معنوی است که در جامعه ویژه رخ می‌نماید»^۷

۱-۳- مفهوم توحید

لغوی:

^۱ - مطهری، جهان بینی اسلامی، ص ۵۸-۵۶.

^۲ - یزد پناه، مقدمه ای بر مبانی فرهنگ و تمدن اسلامی شماره ۱۰۷، ص ۱۰۶، ۱۳۷۸

^۳ - مصطفوی، التحقيق، ج ۱۱، ص ۵۵

^۴ - دهخدا، لغت نامه دهخدا، لغت نامه، ج ۴، ص ۶۱۰۹.

^۵ - ولایتی، پویایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، ج ۱، ص ۳۰.

^۶ - بیرو، فرهنگ علوم اجتماعی، ص ۴۷، «تمدن».

^۷ - دهخدا، لغت نامه دهخدا، لغت نامه، ج ۴، ص ۶۱۰۹، «تمدن»

توحید یعنی «یگانه گردانیدن، یکی کردن، در لغت حکم به واحد بودن شیء است»^۱
 «توحید از ماده (و ح د) مصدر باب تفعیل می‌باشد، عبادت خداوند یکتا، این واژه ضد شرک است»^۲ و در لغت نامه دهخدا، توحید به معنای : «به خدای یگانه ایمان داشتن، یگانه پرستی، یکتا پرستی، به خدای یگانه ایمان داشتن، علم به اینکه او خدایی یکتاست، یکی گفتن و یکی دانستن و یکی در دل اعتقاد کردن می باشد.»^۳ و در کتاب العین آمده است «الوحد: المنفرد آمده است»^۴ و در مجمع البحرین به معنای «کسی که شریکی در خلقت ندارد»^۵

اصطلاحی:

«توحید در احادیث نقل شده از پیامبر(ص) و امامان شیعه از جمله امام علی(ع) و امام صادق(ع)، به معنای شهادت دادن به مضمون «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ» و مشابه آن به کار رفته است»^۶ راغب در کتاب مفرداتش درباره توحید اینچنین می گوید : «و اذا وصف الله تعالى بالواحد فمعناه هو الذي لا يصح عليه التجزى و لا التکثیر»^۷ و «اگر خدای تعالی با این واژه وصف شود معنایش اینست که درباره خداوند داشتن اجزاء و افزونی صحیح نیست.»^۸

گفتن شهادتین عاملی است برای اینکه با گوینده رفتار خاصی انجام شود چرا که با گفتن شهادتین، یک سلسله احکام ظاهری در این عالم بر انسان مترتب شود اما آن توحیدی که منشاء سعادت ابدی و کمال حقیقی انسان است دائر مدار لفظ و زبان نیست بنابراین توحید تنها اقرار به زبان و شهادت به وحدانیت الهی نیست بلکه حقیقتی است در دل و قلب انسان است که در رفتار او تاثیر خواهد داشت .

امام خمینی معتقد است: «علم توحید مهم‌ترین نعمت الهی برشمرده می‌شود و اصل مقاصد قرآن را معرفت حق و تحصیل توحید است»^۹

^۱ - مصباح یزدی، آموزش عقاید، ص ۱۳۳، ۱۳۸۴ .

^۲ - فرهنگ ابجدی ، ص ۹۷۸

^۳ - دهخدا، لغت نامه، جلد ۵ ، ص ۶۲۳۳ .

^۴ - فراهیدی، العین، ج ۳، ص ۲۸۰، ۱۴۰۱۰ قمری

^۵ - طریحی، مجمع البحرین، جلد ۳، صفحه ۱۵۷

^۶ - شیخ صدوق، التوحید، باب ۱، حدیث ۸، ص ۱۰.

^۷ - راغب اصفهانی ، مفردات الفاظ القرآن ، ج ۱ ، ص ۸۵۷ .

^۸ - همان ، ج ۴ ، ص ۴۲۶.

^۹ - خمینی، آداب الصلاه ، ص ۲۹۵-۲۹۸ .

در تمدن آینده اسلام، نهاد خانواده به عنوان بنیادی ترین رکن جامعه جایگاهی مقدس و محوری دارد. این نهاد، کانون پرورش ایمان، اخلاق و محبت است و نقش اصلی را در شکل گیری شخصیت و هویت انسان ایفا می کند. توجه به خانواده در این تمدن، به معنای حمایت از روابط سالم، تربیت نسل مؤمن و توانمند، و استواری پیوندهای عاطفی و معنوی است که پایه گذار جامعه ای متعادل و الهی خواهد بود.

یکی از عوامل مهم برای تمدن سازی اسلامی، خانواده است. از دیدگاه اسلام، هدف از تشکیل خانواده، تنها ارضای غریزه جنسی نیست؛ بلکه نکته ی مهمتری که اسلام از تشکیل خانواده دنبال می کند، ایجاد محیطی مساعد برای تهذیب نفس است. «خانواده همچون کارگاهی است که در آن خوی های اصول انسانی از محبت، رأفت، تعاون، عفو، ایثار و دیگر صفات انسانی می روید و رشد پیدا می کند و این همه صفات که از نیازمندی های یک جامعه ی انسانی است، در آن شکل می گیرد و به کل جامعه سرایت می کند»^۱

بینش توحیدی تاثیر فراوانی بر بصیرت و آگاهی خانواده دارد و از طرفی نهاد خانواده با کارکردها و نقش های مختلفی که بر عهده دارد، در تنظیم زندگی اجتماعی انسان نقش مهمی را ایفا می کند؛ چه انسان در درون خانواده متولد شده، رشد یافته و بسیاری از امور و مفاهیم را از خانواده فرا می گرد و همواره با آن سروکار دارد و همین مسئله باعث خواهد شد تا بر مدیریت نهادهای تمدنی آینده اسلام تاثیر بسزایی داشته باشد.

«با اشاره به اهمیت نقش خانواده در تحقق تمدن نوین اسلامی باید گفت خانواده ها به عنوان انتقال دهندگان میراث فرهنگی و تحکیم کنندگان باورهای دینی و مذهبی در بین جوانان، می توانند مهمترین نقش را در تحقق تمدن اسلامی داشته باشند»^۲

تربیت صحیح فرزندان توسط خانواده های با بصیرت دینی و توحیدی می تواند تاثیر زیادی در نهادهای تمدنی آینده اسلام داشته باشد، زیرا خانواده هایی که با معنویت و عبودیت خداوند در کنار یکدیگر زندگی می کنند، جزو افراد سعادت مند جامعه به شمار می آیند و جو مذهبی حاکم بر این خانواده ها، موجب آرامش، امنیت، صلابت و هدفمندی است، در این بین توجه به فرزندان و

۱. ملکی راد، چگونگی جامعه پذیری مهدوی، سال چهارم، شماره دوم، پاییز ۱۳۹۵.

۲. جعفریان، نقش خانواده در تمدن نوین اسلامی، شبکه اطلاع رسانی دانا، ۱۴۰۰/۱۰/۲۰.

تربیت معنوی آنان از مهمترین کارهاست. . تربیت باید از زمان طفولیت شروع شود و به این مسئله نیز باید توجه شود که فرزند در زمان طفولیت پذیرش بسیاری از آموزش ها و تربیت ها را دارد. کودک به والدین خود به عنوان یک حامی و قهرمان نگاه نموده و از آنان به صورت مستقیم و غیر مستقیم مطالب بسیاری را یاد می گیرد امام علی (علیه السلام) می فرمایند: «قلب الحدث كالارض الخاليه ما القز فيها من شیء قبلته - قلب جوان چونان زمین کاشته نشده ای است که پذیرش هر بذری است که در آن بپاشید»^۱

۱ - نهج البلاغه ، نامه ۳۱

نتیجه‌گیری

در این مقاله که با عنوان «تاثیر بینش توحیدی بر مدیریت نهادهای تمدنی آینده اسلام» است، نتایج ذیل حاصل گردیده است: این پژوهش نشان می‌دهد که بینش توحیدی، اساس و شالوده فکری تمدن اسلامی است و می‌تواند مدیریت نهادهای تمدنی آینده اسلام را به شکل مؤثر و هدفمند هدایت کند. بینش توحیدی، انسان را در پرتو یگانگی خدا و هماهنگی مخلوقات، مسؤول و خلیفه خداوند در زمین می‌داند و او را به رعایت عدالت، اخلاق، کرامت انسانی و رشد معنوی فرا می‌خواند.

بر اساس این بینش، نهادهای علمی، اقتصادی، فرهنگی و خانوادگی نه صرفاً سازوکارهای مادی، بلکه جلوه‌هایی از حقیقت توحید هستند. مراکز علمی و تحقیقاتی به جای کسب قدرت صرف، علم را برای خدمت به جامعه و کشف نشانه‌های الهی به کار می‌گیرند. نهادهای اقتصادی عدالت‌محور و مبتنی بر کرامت انسانی شکل می‌گیرند و ثروت به جای ابزار سلطه، وسیله خدمت به مردم می‌شود.

مراکز فرهنگی و هنری، اخلاق و زیبایی را ترویج می‌کنند و عقلانیت و خلاقیت، پایه‌های پیشرفت علمی و فرهنگی محسوب می‌شوند. نظام حکومتی و سیاسی آینده، بر اساس مشورت، عدالت و رضایت عمومی استوار خواهد بود. نهایتاً، خانواده به عنوان رکن اصلی جامعه، نقش محوری در تربیت نسل مؤمن و توانمند دارد.

بنابراین، بینش توحیدی نه تنها عامل وحدت و هماهنگی در نهادها است، بلکه ضامن پایداری، رشد و سعادت تمدن اسلامی در آینده خواهد بود و امید و چشم‌انداز روشن، جامعه را پویا و سازنده می‌کند.

منابع و مأخذ

* قرآن کریم

* سید رضی ، محمد بن حسین ، گردآورنده نهج البلاغه ، مترجم محمد دشتی ، انتشارات مشهور ، قم ، ۱۳۷۹ ش

۱. بابایی خورزوقی، علی، گام دوم انقلاب شکوهمند اسلامی (خودسازی، جامعه پردازی و تمدن سازی)، اصفهان: نشر دارخوین، ۱۳۹۹ ش
۲. بهشتی، محمد ، خدا از دیدگاه قرآن، چاپ ششم ، تهران ، نشر بقیعه ، ۱۳۹۰ ش
۳. بیرو، آلن، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، انتشارات کیهان، ۱۳۷۵ ش.
۴. حویزی، عبدعلی بن جمعه، تفسیر نورالثقلین، مصحح: رسولی، هاشم، چاپ چهارم، قم: اسماعیلیان، ۱۴۱۵ ق
۵. خمینی(ره)، روح الله، صحیفه نور، مجموعه رهنمودهای امام راحل(ره)، وزارت ارشاد، تهران ۱۳۷۱ ش
۶. خمینی، آداب الصلاه، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۸ ش.
۷. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، چاپ دوم از دور جدید، دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۹۱ ش
۸. راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، ترجمه و تحقیق: غلامرضا خسروی حسینی، تهران، المكتبة المرتضویه لاحیاء آثارالجعفریه، ۱۳۸۳ ش.
۹. رضائیان، علی، مدیریت رفتار سازمانی، تهران: سمت، چاپ اول، ۱۳۷۹ ش.
۱۰. زارعی، اسدالله، مقایسه تمدن اسلام و غرب، انتشارات طهارت قم، ۱۳۸۵ ش
۱۱. زمخشری، محمود، الکشاف عن غوامض التنزیل، بیروت، دارالکتب العربی، ۱۴۰۷ ق
۱۲. صدوق، محمد بن علی بن بابویه: التوحید، مقدمه سید حسن خراسان، نجف، ۱۳۸۶ ق.

۱۳. طریحی النجفی، فخرالدین، مجمع البحرین، تهران: کتابخانه مرتضوی، ۱۳۷۹ش
۱۴. فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، چاپ دوم، قم: انتشارات هجرت، ۱۴۱۰ق
۱۵. قرائتی، محسن، تفسیر نور، ناشر موسسه در راه حق وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۴ ش
۱۶. مصباح یزدی، آموزش عقاید، انتشارات شرکت چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۹۹ش
۱۷. مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰ش.
۱۸. مطهری، مرتضی، تکامل اجتماعی انسان، انتشارات: صدرا، چاپ هفتم، ۱۳۷۲ش
۱۹. مطهری، مرتضی، جهان بینی توحیدی، چاپ نوزدهم، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۷۴.
۲۰. معین، محمد، فرهنگ معین، تدوین سید جعفر شهیدی، انتشارات امیر کبیر تهران، ۱۳۸۸ش
۲۱. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ سی و دوم، ۱۳۷۴ ش.
۲۲. مهیار، رضا، فرهنگ ابجدی عربی - فارسی، انتشارات دانشیار، چاپ ۳، ۱۳۸۹ش
۲۳. ولایتی، علی اکبر، پویایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، جلد ۱، چاپ سوم، تهران: وزارت امور خارجه. ۱۳۸۴ش.
۲۴. نشریات و پایگاه‌های اینترنتی:
۲۵. پایگاه اینترنتی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، <https://farsi.khamenei.ir> /جعفریان، نقش خانواده در تمدن نوین اسلامی، شبکه اطلاع رسانی دانا، ۱۴۰۰/۱۰/۲۰.
۲۶. سایت پیام گستر، <https://www.payamgostar.com/blog/what-is-management>
۲۷. ملکی راد، چگونگی جامعه پذیری مهدوی، سال چهارم، شماره دوم، پاییز ۱۳۹۵.
۲۸. یزد پناه، عباس، مقدمه ای بر مبانی فرهنگ و تمدن اسلامی شماره ۱۰۷، ص ۱۰۶، ۱۳۷۸